

Személynevek a szlengben*

1. 1973-ban SZÉPE GYÖRGY azzal kezdte „A nyelvtudomány ma” című antológia bevezetőjét, hogy „A kötet címében »nyelvtudomány« szerepel, ezen kívül azonban egyszer sem fordul elő benne ez a szó: mindenütt »nyelvészetet« használunk. Az újabb tudományelméleti vizsgálódások alapján ugyanis elég világosak annak kritériumai, hogy mi tekinthető tudománynak, s mi nem. A nyelvvel kapcsolatos tudományos igényű foglalkozást épp az jellemzi, hogy nagy erőfeszítéseket tesznek különféle módokon ennek a tudományos státusnak az elérésére.” (i. m. 9).

Napjainkban, mikor egyes névtípusok esetében több százezres adathalmazok várnak feldolgozásra, különösen aktuális feltenni a kérdést, hogy vajon a névtan megfelel-e a tudományosság követelményeinek, következetesen érvényesülnek-e azok az alapelvek, amelyek a nevekről való gondolkozást egy egységes tudományos rendszerbe illeszthetik.

A mai magyar névtan ebből a szempontból felemás helyzetben van. Elegendő csak felszínesen áttekinteni a névtani publikációkat, és láthatjuk, hogy rendkívül eltérő tudományos értékű és eltérő tudományos felhasználhatóságú munkák sorjáznak a könyvespolcokon. A legfeltűnőbb az, hogy a magyar névtan kiemelkedő, adott esetben határkönek számító elméleti alkotásai (például J. SOLTÉSZ KATALIN „A tulajdonnév funkciója és jelentése” című könyve) a gyakorlati munkára alig-alig voltak kimutatható hatással. Ennek legfontosabb okát a névtan alapelveinek, elsősorban a nyelvtudomány—névtan viszonyának a tisztázatlanságában látom.¹

* Tanulmányom a miskolci V. Magyar Névtudományi Konferencián elhangzott előadásom (A csoportnevek) kibővített, több ponton módosított változata.

¹ Az alapelvek tisztázatlanságán túl egy másik, általam nagyon fontosnak tartott ok is hátráltatja a névtan fejlődését. Ez az öncélú gyűjtésközpontúság. „Ennek a — meglehetősen gyakori, és korántsem kizárólag a szakma peremén elhelyezkedő »alkalmi kutatókra« jellemző — megoldásnak megvan a maga ideológiája: valakinek vállalnia kell az előkészületeket, az anyagfeltárás aprómunkáját a majdan s mások által elvégzendő szintézis érdekében. Mivel a nyelvészet számos részterületének (...) a legfőbb eléréndő ideálja a Nagy Szótár (vagy Nagyszótár), az anyaggyűjtés éthosza igen hasznos: ki-ki keze alá dolgozik annak az igazi, szintetizáló elméjű nyelvésznek, aki majd betetőzi a vállalkozást, így adván utólag értelmet az összes előkészületnek. A baj csupán az, hogy ez a gondolkodásmód gyakran elfedi a tudományos kutatómunka igazi tétjét, az anyaggyűjtésnek és az anyag értelmezésének egymásra vonatkoztatását. Illúzió ugyanis azt hinni, hogy az

Tagadhatatlan ugyanis, hogy még a névtannal szakemberként foglalkozó nyelvészek egy része is hajlamos arra, hogy a tulajdonnévi kategória összetettsége által megkövetelt, sokszempontú, komplex vizsgálatokra hivatkozva (erről ld. HOFFMANN ISTVÁN, *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen, 1993. 4–5; vö. még uo. 34) a gyakorlati munka során háttérbe szorítsa a nevek kutatásában nyelvtudományt, jöllehet „a névtan alapvetően nyelvtudományi diszciplína, hiszen tárgya: a név nyelvi elem, következésképpen problematikájának megközelítéséhez mindenekeelőtt a nyelvtudomány elveinek és módszereinek az alkalmazása szükséges.” (BENKŐ: *Ny tudÉrt.* 70. sz. 7, kiemelés tőlem: K. T.).

Ha ezt az alapvetel nemcsak az elmélet szintjén fogadjuk el, hanem következetesen érvényesítjük a gyakorlatban is, számos névtani probléma más megvilágításba kerül, hiszen így egységes, szempontkeveredéstől mentes rendszerben vizsgálhatjuk a neveket.

2. Mostani tanulmányomban egy olyan tulajdonnévfajtaról, a jobb híján szlengneveknek nevezhető névtípusról szeretnék beszélni, melynek meglétéről eddig is tudtunk, de mert a nyelv rétegződésének figyelembe vétele nem szokásos a névtanban, ennek a névfajtanak a rendszerbe illesztése nem megfelelő vagy legalább is részben hiányos.

Szlengneveknek azokat a társadalmi kiscsoportokban megszülető és ott használt ragadványneveket rvezem, amelyek nyelvi síkon a szlenghez kapcsolódnak. Ezt a személynévtípust — vagy legalább is egyes alfajait — más-más néven megnevezve már vizsgálták a magyar ragadványnevek kutatása során, de csak önmagukban, jobb esetben a ragadványneveken belül keresve magyarázatot problémáikra. Az a tény, hogy a nyelv rétegződése a személynevek körében is megfigyelhető (a tulajdonnevek mint egy nyelvi kód vagy szubkód főnévi rendszerének részei e szerint a szempont szerint is csoportosíthatók), indokoltá teszi a szlengnevek fogalmának bevezetését.

A szlengneveket J. SOLTÉSZ KATALIN kifejezését használva az önálló ragadványnevekkel azonosíthatjuk (vö. *Tulajdonnév* 62–3), egyes fajtaít a magyar szakirodalom *diáknév*, *iskolai ragadványnév*; *katonai ragadványnév*; *bűnözők álnevei* stb. terminusok alatt tárgyalta. Közös fogalom alá rendezésüket a nyelvi tények indokolják. J. SOLTÉSZ ezt mondja róluk: „Így nevezem a teljes egyéni

interpretáció ugyanolyan gondossággal és részletességgel végezhető el jóval később és más által, mint ha a gyűjtő tenné meg — gyakorlatilag már a gyűjtés pillanatában. Olyan megfigyelések is elveszhetnek e mulasztás miatt, amelyeket lehetetlen pótolni.” (SZILÁGYI: *BUKSZ* 4: 429–30).

A magyar névtanra különösen jellemző, hogy művelői közül sokan tudományos értekként kezelik a puszta adatgyűjtést, azt, amit legfeljebb a tudományos munka előkészítésének egyik első szakaszaként tarthatnánk számon. Mivel a nyelviség egyik legfontosabb kritériuma: a rendszer leírása hiányzik ezekből a gyűjteményekből, szinte törvényszerű, hogy az ilyen típusú munkák elszaporodásával háttérbe szorul a nevek nyelvtudományi vizsgálata, de még a nyelvtudományi vizsgálat lehetősége is.

nevet helyettesítő ragadványneveket (amelyek között sok a gúnynév). (...) Noha ez a típus is előfordul falusi közösségekben, igazi hazájának a gyerekek és serdülők világa, az iskola látszik: a gyerekek ilyen módon nevezik nemcsak egymást, hanem sokszor tanáraikat is. Az önálló ragadványnév funkcionális ismeretőjele, hogy sem családnévvel, sem személynévvel nem egészül ki (...), bár előfordulnak átmeneti, ingadozó használatok is.” (uo.).

Ezekon a szerkezeti és funkcionális szempontokon túl nagyon fontosnak tartom megjegyezni azt is, hogy az önálló ragadványnevek mindegyik típusa a szleng valamelyik fajtájához kapcsolódik, szóalkotásmódjában és a nevek szemléletében egyértelműen a szleng általános tulajdonságait mutatja fel, használati körük pedig legtöbbször a szlenget használó csoportra szűkül².

3. A tulajdonnevek és a nyelvrétegződés összefüggéseivel ismereteim szerint eddig senki sem foglalkozott a magyar névtanban. Ennek ellenére — mivel a nyelv egyik alapvető tulajdonságáról van szó — a különböző leírásokban így is nagyon sok példát találunk rá.

A nyelvjárásol: névkincsének vizsgálatára majdnem az egész magyar névtant példaként hozhatnánk. A századforduló nyelvjárási leírásai még nagyon gyakran együtt mutatták be a tulajdonnévi szókincset a közszóival (ld. a NyF. monográfiáit: pl. NyF. 9. sz. 49, 10. sz. 59–60, 26. sz. 23–4, 29. sz. 34, 33. sz. 31–4 stb.). Napjainkban leginkább a névföldrajzi vizsgálatokkal összefüggésben tudatosodik a kutatókban a neveknek a különböző nyelvjárásokhoz való tartozása (a névföldrajz történetének rövid áttekintését ld.: KÁZMÉR, Falu 12–5).

A személynév kutatásban (így a szlengnevek szempontjából érdekesebb ragadványnév-kutatásban is) szinte csak területi (nyelvi szempontból nézve: nyelvjárási) sajátságokat vagy különbségeket vizsgáló munkákkal találkozunk. Kisebb vagy nagyobb személynévi monográfiáink — csekély számú kivételtől eltekintve — egy adott terület névrendszérének leírására vállalkoznak (pl. ÖRDÖG FERENC, Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén. Bp., 1973; B. GERGELY PIROSKA, A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere. Bukarest, 1977). Ezek a munkák a területileg (és ezáltal a nyelvileg is) zárt korpusz miatt nem kerülhetik meg a személynévek nyelvi-nyelvjárási hátterének bemutatását (ld. például B. GERGELY említett művében a ragadványnevek szókészlet-tani és hangtani sajátságai kapcsán írottakat: i. m. 122–7, 129–32), bár természetesen nem hangsúlyozzák külön — egyértelműsége miatt nincs is rá szükség —, hogy hogyan függ ez össze a nyelvi rétegződéssel.

² Más vonatkozásban ugyanezt mondja KÁLMÁN BÉLA is: „Gyárban, munkahelyen, hivatalban, katonaságnál szintén kialakulhatnak ragadványnevek, de ezek általában egyéniek, a családig nem érnek el, és így természetesen nem is öröklődnek, sőt még az esetleges új munkahelyig sem jutnak” (NV⁴. 96–7). Vö. még J. SOLTÉSNÁL: „A diákkori ragadványnevek csak ritkán élnek túl az iskolai éveket” (i. m. 63).

Annak ellenére, hogy a személynévi tanulmányok egyike sem szól külön a nyelv rétegződéséről, mindenki számára világos, hogy az a kijelentés például, mely szerint „az *Anikó* alakváltozatnak számított még néhány évtizeddel ezelőtt mindenütt, s ma is a palócságban, de legtöbbször már »hivatalos«, önálló névnek tekintik” (HAJDÚ MIHÁLY, *Magyar becézőnevek*. Bp., 1974. 39) vagy hogy „Az Őrségben a *Csicsa* még megszólító- és említőnév, Sopron környékén azonban gúnynév” (uo. 43), a nyelvi-nyelvjárási rendszerek közti különbségekkel is magyarázható.

A csoportnyelvek, pontosabban a szlengek kutatásához köthető névtani eredményekről alig-alig számolhatunk be. Leginkább BACHÁT LÁSZLÓ néhány megjegyzése sorolható ide a fiatalok használta intézmény-, márka- és földrajzi nevekről (MNYTK. 160. sz. 229, AnyKöz. 111 és elsősorban: *Földrajzi nevek és intézménynevek az ifjúsági nyelvben*: NÉ. 5: 31–4). Különösen figyelemre méltó, hogy BACHÁT az ifjúsági nyelv vizsgálata során tesz említést ezekről a tulajdonnevekről, tehát mintegy kimondatlanul a szleng szókincséhez sorolja őket.

Mindössze egy olyan — remélhetőleg a közeljövőben megjelenő — munkát ismerek, amelyik nagyobb mennyiségben tartalmaz szlengbe tartozó tulajdonneveket és ezen belül szlengneveket. ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY 1956-ban készítette el a „Budapest a fattyúnyelvben” című összeállítást, melynek egyes fejezeteiben sok tulajdonnévi adat sorolódik fel, például Budapest szlengbeli elnevezései, a város egyes utcáinak, városrészeinek, épületeinek stb. nevei. A 8. fejezet írók, művészek, tanárok, közéleti férfiak ragadványneveit tartalmazza (i. m. 107–10; a munkából a *Mozgó Világ* közölt részleteket: 1994/5: 32–48).

A meglévő adatok alapján a kutatások hiányosságai ellenére is föltételezhetjük, hogy minden nyelvi rétegünknek, tehát miként a köz- és irodalmi nyelv alatt ismert sztenderdnek és a helyi nyelvjárásoknak, ugyanúgy az aránylag zárt beszélőközösség használta szlengnek is van saját névrendszerük.

4. Ha a szlengbeli ragadványneveket, azaz a szlengneveket el akarjuk helyezni a névrendszerben, nem kerülhetjük meg a magyar nyelv rétegződésével és a szleng értelmezésével kapcsolatos kérdéseket. Ezt a kérdéskört fölösleges volna most részletesen tárgyalni. Egyrészt a nyelv rétegződése magyar nyelvészet egyik aránylag sokat kutatott területe, másrészt a különböző elméletek olyan sok nyelvelméleti problémát vetnek föl, hogy lehetetlen a kérdés akárcsak vázlatos áttekintésére is most vállalkoznom (a frissebb szakirodalomból ld. A magyar nyelvészek IV. nemzetközi kongresszusának előadásait: *A magyar nyelv rétegződése*. I–II. Bp., 1988; valamint NYIRKOS: MNYj. 24: 19–30, WACHA, *NytudDolg.* 38. sz. 135–144, UŐ: *Normatadat — nyelvi norma*. Szerk. KEMÉNY GÁBOR. Bp., 1992. 49–105).

A szlengnevek szempontjából elegendő a különböző feltevésekből kirajzoló legegyszerűbb képlet használata. E szerint a belső nyelvváltozatoknak van-

nak olyan fajtái, amelyek önálló nyelvi rendszerként működnek. Ezekben a nyelv minden szintje (önálló szó- és kifejezőkészlet, önálló grammatika hangtani, morfológiai stb. rendszerrel) megtalálható. Ilyenek például az egyes nyelvjárások és a köz- és irodalmi nyelvként emlegetett sztenderd. Az önálló rendszerekkel szemben, ezek mellett léteznek a kiegészítő nyelvváltozatok vagy más szakszóval csoportnyelvek, szociolektusok. Ezek a vitatott státusú nyelvváltozatok a szakirodalom vélekedése szerint leginkább lexikális téren tekinthetők önálló rendszernek, használatuk során egyébként a beszélő alapnyelvváltozatához, bázisnyelvéhez kapcsolódva működnek.

A csoportnyelveknek két fő típusát különböztethetjük meg: a szaknyelveket és a szlengeket. Szaknyelven HAJDÚ MIHÁLY meghatározása alapján (MCsopny-Dolg. 1. sz. 18–9) a foglalkozáshoz, hobbihoz kötődő, a közös tevékenység fogalmait, cselekvéseit megnevező csoportnyelvet értem, melynek műszavai a szakma számára színezéstől, mellékértelemtől mentesen, ideális esetben egyértelműen jelölik az ember külső és belső világának valamely valóságmetszetét (DÁNIEL: Nyr. 106: 340). A szaknyelv azokat a fogalmakat nevezi meg, amelyek a szakma gyakorlásában szükségesek, de a bázisnyelvben nincsenek meg, vagy fogalmi tartalmuk nem elég pontos.

A szleng más jellegű szociolektus, illetve nyelvhasználati forma (beszédstílus), amit — ANTTI PENTTINEN-nel szólva — „mindenki ismer, de senki sem tud meghatározni” (Sotilasslangin sanakirja. Porvoo–Helsinki–Juva, 1984. 10). Néhány jellemző vonása alapján azt mondhatjuk definícióként, hogy szlengnek tekintjük „azokat a többnyire kérészetű új szavakat vagy régi szavaknak azokat az új jelentésváltozatait, melyeket a hétköznapi élőbeszéd a tréfás hangulat keltése vagy a kifejezés színességének fokozása vagy az újszerűvel való játék öröme vagy a nyomaték kedvéért használ” (ORSZÁGH: SzótTan. 361). Mindenképpen megemlítendő, hogy a szleng — szemben sokak vélekedésével — nem a modern kor nagyvárosi népnyelve: a szleng nyelvi univerzálé, minden nyelvben és a nyelveknek minden korszakában megtalálható. Létrejöttének egyik alapvető, talán legfontosabb feltétele egy olyan beszélőközösség, amelynek tagjai napi intenzív beszédkapcsolatban állnak egymással. Ha ez az intenzív beszédkapcsolat megvan, akkor a nyelvben feltűnnek a szlengjelenségek. Minél intenzívebb a beszélőközösség tagjainak (beszéd)kapcsolata, annál gyakoribbak a szlengjelenségek a beszédben.

A szleng keletkezésének szociálpszichológiai, pszicholingvisztikai okaiból következik, hogy a szleng a szaknyelvvél szemben — amit a köznyelv és/vagy a nyelvjárások szókincsének kiegészítéseként lehet felfogni — nem megnevez, hanem újranevez, azaz a már elnevezett dolgokat újabb és újabb nevekké látja el. Ennek magyarázatát leginkább a szleng érzelmi telítettségében találjuk meg. A szlengszavak jelentésszerkezetében az érzelmi töltés miatt a denotatív jelentés mellett mindig rendkívül erős konnotációt is találunk. Jól bizonyítja ezt az, hogy

a szlengszavaknak a sztenderdben vagy a nyelvjárásokban, illetőleg a szaknyelvekben érzelmileg, hangulatilag semleges megfelelőjük van (LIZANEC–HORVÁTH–TOKÁR, Bevezetés a nyelvtudományba. Kijev, 1986. 44).

A szavak „energiájának feltranszformálása” (vö. HANKISS, Az irodalmi kifejezésformák lélektana. Bp., 1970. 118–20), az erős érzelmi töltés miatt a szlengben a nyelvleírás szempontjából stilisztikai minősítésekkel jellemezhető (durva, pejoratív, megvető, lenéző, ironikus, gúnyos, tréfás, bizalmas, kedveskedő stb.) kifejezések jönnek létre.

A szleng szóalkotásában a jelentésbeli, elsősorban metaforikus, metonimikus szóalkotás játszik nagy szerepet. Még az alaki szóalkotásmódok esetében is megfigyelhető a képzettársítások gyakorisága. A szleng tekintélyes peremszókincsét a viszonylag nagy változékonyság és a szinonimabőség jellemzi.

5. Ugyanezeket az okokat és jelenségeket sorolja fel a szakirodalom az eddig vizsgált szlengnévtípusok keletkezésének magyarázataiban is. J. SOLTÉSZ KATALIN például ezt írja: „Az önálló ragadványnév rendszerint érzelmi jellegű, többnyire tréfás, nemritkán gúnyos. (...) a diáknevekre a motiváció gazdagságán és ötletességén kívül a játékos asszociáció és a névfacsarás is jellemző. (...) A diákkori ragadványnevek (...) gyakran módosulnak, cserélődnek (...). A név érzelmi jellege és játékosága tehát bizonyos mértékben háttérbe szorítja az azonosító funkciót.” (i. m. 63). Keletkezésükről GUTTMANN MIKLÓS a következőket mondja: „kizárólag lélektani alapja van a névadásnak, a gúnyolódás, kedveskedés, bosszantás a fő cél” (Nyr. 97: 55).

Mindezekhez a megállapításokhoz még hozzátehetjük a névmennyiségi mutatók adatait is: szemben a hagyományos falusi ragadványnevekkel, melyekből egy személy általában egyet, nagyon ritkán kettőt, hármat visel, a szlengnevek esetében nem ritka, hogy egy embernek — megfelelő a szleng szinonimabőségének — négy-öt, sőt nyolc-tíz ragadványneve legyen. Ha ezeket a megfigyeléseket összevetjük a szleng tulajdonságaival, vitathatatlan nyelvi azonosságot ismerhetünk fel. Nem elhanyagolható a szlengnevek nyelvi összetartozásának bizonyításában az sem, hogy J. SOLTÉSZ KATALIN szerkezeti és funkcionális szempontok alapján, azaz nyelvi oldalról közelítve, szintén önálló típusként határozta meg a szlengneveket.

Nagyon fontos J. SOLTÉSZ megfigyelései közül az is, hogy nemcsak diákok, fiatalok viselhetnek ilyen típusú nevet, hanem a felnőttek is, legyenek akár egy hagyományos falusi közösség vagy egy gyári kollektíva tagjai. Ezek a nevek is a szlenghez kapcsolhatók: egyik esetben egy falu nyelvjárásának területi szlengjéhez, a másik esetben pedig egy munkahelyi szlenghez.

6. Felvetődik a kérdés, hogy ha J. SOLTÉSZ KATALIN helyesen tipologizálta a szlengbeli ragadványneveket — még ha más úton jutott is el ugyanerre az eredményre —, szükség van-e az általa használt *önálló ragadványnév* szakszónak más terminussal való felcserélésére.

J. SOLTÉSZ előtt a szlengnevekre nem használtak összefoglaló nevet, egyedül a *csoporthív* szó fordul elő a magyar szakirodalomban ebben a jelentésben. Első (és tudtommal utolsó) említések 1966-ban B. GERGELY PIROSKA a következőket jegyezte meg róla: „A csoportnevek vizsgálata egyike azoknak az új kutatási területeknek, amelyek felé a személynév-kutatók figyelme újabban fordul. A VI. és VII. nemzetközi névtudományi kongresszuson többen is foglalkoztak a különböző emberi csoportosulásokhoz: klubokhoz, egyesületekhez, katonai alakulatokhoz stb. tartozók elnevezéseivel.” (NyIrK. 10: 388).

A *csoporthív* szakszó azonban nem tűnik a legmegfelelőbbnek a fogalom kifejezésére. Egyrészt azt sugallhatja, hogy a csoportnyelvek neveiről van szó. A csoportnyelv azonban tágabb fogalom a szlengnél, és mivel az önálló ragadványnevek használata a csoportnyelvek közül csak a szlengre jellemző, nem volna szerencsés egy ilyen képzetet keltő terminus.

Másfelől a *csoporthív* szó afféle félrevezető jelentést is hordozhat, hogy egy csoport, azaz több ember összefoglaló nevééről van szó. Ebben a jelentésben egy hasonló kifejezést KISVÁRDAI KÁROLYTól ismerünk. Ő *csoporthív* ragadványneveknek nevezte az osztályon belüli kollektívák elnevezéseit (Nyr. 98: 279).

Tanulmányomban a *szlengnév* terminust használom, bár ez sem kifogástalan megnevezés.³ Használatát leginkább azzal indokolhatjuk, hogy ezzel hangsúlyozni tudjuk e ragadványneveknek a szlenghez való kapcsolódását, még ha a *-név* utótag nem is teszi egyértelművé, hogy a szlengben található tulajdonnevek közül melyekre vonatkozik. Esetleg még szóba jöhetne a pontosabb „*szlengragadványnév*” szakszó is, de ez meglehetősen nehézkesnek tűnik.

Végül is akár a *csoporthív* vagy a *szlengnév*, akár az *önálló ragadványnév* szót használjuk ennek a névtípusnak a jelölésére, számolnunk kell azzal, hogy altípusainak megnevezése (diáknév, katonai ragadványnév stb.) a későbbiekben is háttérbe fogja szorítani az összefoglaló nevet.⁴ Ezt talán nem is kell bajnak

³ A *szlengnév* szakszót SEBESTYÉN ÁRPÁD ajánlotta számomra. Ugyanezt a szót javasolta HOFFMANN OTTÓ is, de ő a szlengben előforduló nem személynévi tulajdonnevekre is használná a terminust.

⁴ Terminológiai problémákat az iskolai ragadványnevekkel kapcsolatosan is említhetünk. KÁLMÁN BELA az iskolában keletkező, a diákoknak egymást és tanáraikat megnevező neveit ragadványnévnek tekintette (NV.⁴ 96). Mivel magának a *ragadványnév* terminus technicus használata sem egységes (vö. FEHÉRTÓI: MNy. 62: 462–5; – η –, NÉ. 2: 6–16; BALÁZS JUDIT: NytudÉrt. 114. sz. 5–12), érthető, hogy a BERÉNYI ZS. AGNES bevezette *iskolai ragadványnév* műszó (Köznevelés 25/21: 24) vitát váltott ki. KOVALOVSKY MIKLÓS az ÉrtSz. meghatározása alapján helytelennek tartotta, mivel szerinte csak a hivatalos névvel együtt álló név tekinthető ragadványnévnek (Köznevelés 25/24: 19), s azt javasolta, hogy amíg nem találunk rá jobb szót, egyes típusai szerint (diáknév, pajtásnév, tréfanév, becenév, csúfnév, jellemnév, galerinév) kell megnevezni (uo.).

Ez utóbbi véleményhez kapcsolódik MIZSER, aki arra is felhívta a figyelmet, hogy „ezek a nevek nem tartoznak a szó legszorosabb értelmében vett ragadványnevek közé. Ritkán szolgálnak a megkülönböztetés, és csak egy részük gúnynév. A terminus technikus vitatott; mi a *diáknév* mellett döntöttünk, mivel diákok adják diákoknak.” (Nyr. 95: 40). Megjegyzendő, hogy MIZSER — bár az iskolai ragadványneveket későbbi cikkeiben is következetesen diáknévnek mondja — az ezek-

tekintenünk, hiszen ha tisztáztuk az egyes szlengnévfajtáknak a bázisnyelvükhöz, a szlenghez való viszonyát, akkor a feldolgozás során a szakszó sugallta definíció nem viszi tévútra a kutatást.

Az egyes szlengnévfajták külön megnevezése egyébként nagyon könnyen indokolható, hiszen a szlengnevek a szlenghez hasonlóan erős tagolódást mutatnak, és mivel egyes altípusai a szleng egy-egy fajtájának felelnek meg, nyelvtileg is kimutathatók az elkülönítő jegyek, még ha nagyon sok közös vonást találunk is bennük.

7. A szlengnek három fő típusát kell megkülönböztetni. Egyrészt beszélhetünk a *közszlengről*, ami a nyelvet beszélők számára általánosan ismert dolgokat, fogalmakat megnevező, országszerte elterjedt szlengjelenségek összefoglaló neve. Ez a típus az egyes csoportok szlengjében egyéb szlengfajták szavaival keverve jelenik meg. Mivel a közszleng nem kötődik társadalmi kiscsoportokhoz, ragadványneveket nem nagyon társíthatunk hozzá. Talán az egymástól teljesen független közösségekben előforduló azonos szlengneveket sorolhatjuk ide. Ilyenek például a testalkatra, testrészeire utaló nevek közül a *Dagi*, *Coli*, *Törpe*, *Kopasz*, amelyek nagyon sok helyen megtalálhatók.

A szleng másik fajtáját a *területi szleng* képezik. Ezeknek érvényessége területileg korlátozott, gyakran egy-egy helyi nyelvjárás szókincsének tekintik őket (vö. a magyar dialektológiában „tréfaszó”-ként számon tartott kifejezésekkel). A nyelvjárási bázisnyelvű (általában falusi) közösségek önálló ragadványneveit sorolhatjuk ehhez a szlengtípushoz. Legjellemzőbb példái a falusi gúnynevek közül kerülnek ki.

A szleng harmadik — a ragadványnevek szempontjából legfontosabb — fajtája a *szakszleng*. A szakszleng foglalkozás, hobbi, érdeklődés alapján tömörülő csoportokban jönnek létre, és nagyon gyakran az adott szakma szaknyelvéhez is kapcsolódnak. Mivel a társadalmi kiscsoportok általában valamilyen szakmai azonosság alapján szerveződnek, természetes, hogy a szlengnevek — melyek létrejöttének egyik fontos feltétele egy működő kiscsoport — leggyakrabban a szakszlengekhez kapcsolódnak. A szakszlengeknek nagyon sok fajtája van, legtöbb adat a tolvajnyelvről, a diáknyelvről és a katonai szlengről áll a rendelkezésünkre. A szakszlengek ragadványnevei közül is inkább csak a jól ismert típusok neveiről vannak ismereteink.

kel jellegzetességeiben tökéletesen megegyező katonai ragadványnevekre már a ragadványnév szót használja (vö. MNy. 69: 69–75).

A szakirodalom alapján úgy tűnik, hogy az *iskolai ragadványnév* bizonyult életképesebbnek, és csak ritkább szinonimaként tűnik fel mellette a *diáknév*. Én magam azt tartanám a legjobb megoldásnak, ha az iskolai ragadványneveket az iskolai közösségekben kialakult és használt ragadványnevekre alkalmaznánk, és ennek csak egyik altípusát, a diákokra használt neveket neveznénk diáknévnek, hisz egyébként az iskolai ragadványnevek közé egy másik jellegzetes iskolai ragadványnévtípus is tartozik, a tanári ragadványneveké.

8. Az eddigi kutatások a szlengneveket mindig külön vizsgálták, néhány típusának (iskolai, katonai ragadványnevek, a sportolók és a bűnözők ragadványnevei) egymás melletti bemutatásával is csak egy tanulmányban találkozhatunk (MIZSER LAJOS, A ragadványnevek típusai az újabb kutatások tükrében: *ActaAcadPedNyíregyh.* 11/D. 142–3).

Legtöbben az iskolai ragadványnevekkel foglalkoztak; megfigyelése nagyjából az ifjúsági nyelvi vizsgálatokkal együtt indult és folyt az 1960–1970-es években. A viszonylag széles körű kutatásoknak köszönhetően erről a névtípusról vannak a legpontosabb ismereteink: az inkább adatközlő⁵ vagy a gyűjtés módszertani kérdéseit⁶ tárgyaló publikációktól a névadás indítékait és az iskolai ragadványnevek létrehozásának nyelvi eszközeit⁷ vizsgáló tanulmányokig, valamint kisebb ismeretterjesztő cikkekig⁸ nagyon sok írás jelent meg az iskolai ragadványnevekről. Többen foglalkoztak ennek a névfajtának az iskolatípusokhoz kapcsolódó csoportjaival is.⁹ Az iskolai ragadványnevek között kell megemlíteni a tanári ragadványneveket. Ezek ugyanúgy a diákszleng bázisán jönnek létre, mint a diáknevek, ugyanazok a szóalkotási módok figyelhetők meg bennük és használóik is ugyanazok, mint a diáknevek esetében, ezért ezeket is az iskolai ragadványnevekhez sorolhatjuk (vö. BACHÁT LÁSZLÓ, A tanári ragadványnevekről: *MNévtDolg.* 100. sz. 37–43).

5 DEÁK ANDREA–HERNÁDI BEÁTA–HICSKA MÁRTA–KEREKES ÉVA–MÁRTA BEÁTA–MISI ÁGNES–MOLNÁR MÁRTA–TOMAN ILDIKÓ, A hatvani középiskolások kereszt-, bece- és ragadványnevei. Bp., 1991. MSznAd. 95. sz.; Pucsek Lászlóné, A miskolci 39. Számú Általános Iskola tanulóinak szólító- és keresztnevei: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 26. Miskolc, 1989. 160–4; Somlósi Antónia, Budapesti középiskolások szólítónevei az 1960-as évek elején. Bp., 1980. MSznAd. 26. sz.; SZ. JANKÓ KATALIN, Szombathelyi középiskolások szólítónevei. MSznAd. 53. sz. Bp., 1983.

⁶ BALOGH LÁSZLÓ, Az iskolai ragadványnevek gyűjtése és feldolgozása: *NÉ.* 10: 106–16; BERÉNYI ZS. ÁGNES, Az iskolai ragadványnevek gyűjtése: *Nyr.* 96: 414–9; SZILÁGYI FERENC, Adatok és szempontok a diáknevek vizsgálatához: *Nyr.* 97: 51–5.

⁷ BACHÁT LÁSZLÓ, A ragadványnevek néhány problémája: *NyudÉrt.* 70. sz. 130–4, Az iskolai ragadványnevek alaki és jelentéstani problémái: *ActaAcadPedNyíregyh.* 6/C: 101–11, A hivatalos névből alakult ragadványnevek az iskolában: *MNy.* 67: 439–49, A lelki tulajdonságokra utaló iskolai ragadványnevek: *Nyr.* 96: 16–20, A testi tulajdonságra utaló ragadványnevek az iskolában: *ActaAcadPedNyíregyh.* 4: 299–307; BALOGH LÁSZLÓ, A mozaik ragadványnév: *Nyr.* 112: 504–5; KISVÁRDAI KÁROLY, Adalékok az iskolai ragadványnevek kutatásához: *Nyr.* 98: 277–82; MIZSER LAJOS, Adalékok a diáknev kutatásához: *Nyr.* 96: 419–22, A diáknevekről: *Nyr.* 95: 40–2, Élménynevek: *Nyr.* 102: 407–9; TÖLGYESSY ZSUZSANNA, Ragadványnévodás a családban és az iskolában: *Nyr.* 117: 340–2.

⁸ BACHÁT LÁSZLÓ, Név és névadó: Szépen magyarul 72–3; BERÉNYI ZS. ÁGNES, Az iskolai ragadványnevek: *Köznevelés* 25/21: 24–5; GERENDELI GYÖRGY, Kokó, Cila és társaik: *ÉA.* 11/1: 13–4; KOVALOVSKY MIKLÓS, „Ragadványnevek” az iskolában: *Köznevelés* 25/24: 19; LIGETI ÁGNES, Az iskolai ragadványnevekről: *Hajdú-Bihari Napló* 46/147 (1989. június 24): 8; MIZSER LAJOS, A ragadványnevek világa: *Élet és Tudomány Kalendárium* 1985.; SZENDE ALADÁR, *Ragadványnevek: Köznevelés* 44/2: 11.

⁹ BACHÁT LÁSZLÓ, Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatán: *ActaAcadPedNyíregyh.* 3: 121–9, Szólítónévvizsgálatok a felső tagozatos általános iskolai tanulók körében: *uo.* 7/C: 73–118; FÉNYESS ZOLTANNÉ, Vájártanulók szólítónevei: *NÉ.* 1: 38–44; GUTTMANN MIKLÓS, Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatos tanulóinak köréből: *Nyr.* 97: 55–61; KOVÁCSNÉ JÓZSEF MAGDA, Ragadványnév-használat egy városi iskolában: *NyIrK.* 26: 126–30.

A katonai ragadványnevek feltárása az iskolai ragadványnevekenél jóval elmaradottabb, lényegében MIZSER LAJOS 1973-ban írott cikkén kívül (Katonai ragadványnevek: MNy. 69: 69–75) csak apróbb megjegyzések vonhatók ide (UÓ: Honvédségi Szemle 1985/10: 109; H.[AJDÚ] M.[IHÁLY]: NÉ. 9: 143).

A bűnözők ragadványneveiről még ennyit sem tudunk, bár tolvajnyelvi szótárainkban és egyéb helyeken számos, névtani szempontból még nem vizsgált adat található.¹⁰

9. A szlengneveket általában a névadás indítéka és a névalkotás alakai eszközei szerint szokás rendszerezni. Az újabb vizsgálatok szociolingvisztikai jellegű szempontokkal is kiegészítették a vizsgálatokat. FÜLE BERNADETT például a diákneveket a használó közösség szociometriai mutatóival vetette össze (Ragadványnevek szociometriai vizsgálata egy ceglédi általános iskolában. Bp., 1990. MNévtDolg. 88. sz.). Fontos következtetések levonására alkalmas az egy közösségen belüli névváltozások megfigyelése is, különösen a névélettan számára szolgáltatnak hasznos adatokat az ilyen felmérések.¹¹

10. A viszonylag sokrétű szinkrón kutatás mellett történeti vizsgálatról — elsősorban nyelvi anyag híján — még a szlengnevek ismertebb típusai esetében sem beszélhetünk. Néhány korábbi közlés¹² neveit ma már történeti adatként kezelhetjük, de múlt századnál régebbi neveket nem nagyon ismerünk. Az adatok hiánya ellenére bizvást mondhatjuk, hogy a szlengnevek létrejötte nem újkeletű dolog, s mint ahogy a magyar nyelv legkorábbi adatai a tulajdonnevek közül kerültek ki, feltételezhetjük, hogy a szleng első emlékeit szintén ebben a szófaji csoportban kell keresnünk. A magyar szleng (vagy ahogy ők nevezték: a fattyúnyelv) kutatása során ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY szintén erre a következtetésre jutott. Szerintük az EtSz. 1370–80 k.: „Ladislaus dictus *lag-fazou*” és az OklSz. 1429: „Georgius *Polczonzaro* dictus” adata a magyar szleng első nyelvi emléke (A magyar fattyúnyelv szótára. (Kézirat). Bp., 1962. I, 0216–7). Ezeknek a korai adatoknak a szlengbe való besorolása meglehetősen bizonytalan, de gúnyos, a testiséget kiemelő szemléletük éppenséggel utalhat szlengnévi mivoltukra is.

¹⁰ JENŐ SÁNDOR–VETŐ IMRE, A magyar tolvajnyelv és szótára. Bp., 1900. 22–5 (a betyárok álneveiről), 36–8 (gúnynevek); TÁBORI KORNÉL–SZÉKELY VLADIMIR, A tolvajnép titkai. Bp., 1908. 89–91 („Álnevek és gúnynevek”); KEMÉNY GÁBOR, A tolvajnevek: Magyar Rendőr 4 (1937): 54–56; KÜLLŐS IMOLA, Betyárok könyve. Bp., 1988. 34–8 (36–8: betyárok álnevei).

¹¹ BERÉNYI ZS. ÁGNES, Az iskolai ragadványnevek élete: NytudÉrt. 83. sz. 98–104; KARACS ZSIGMOND, Két nemzedék osztálynévsorai ragadványnevekkel: NÉ. 7: 93–5; MIZSER LAJOS, A diáknevek életéről: NÉ. 7: 91–2.

¹² CSEFKÓ GYULA: Nyr. 28: 477; GALAMBOS DEZSŐ, Diákgúnynevek: Nyr. 45: 142; JENŐ SÁNDOR: Nyr. 28: 477; KOVÁCS LÁSZLÓ, Debrecen-nyulási gúnynevek: MNyj. 3: 174–84; OLÁH GÁBOR: NYF. 26. sz. 42; OLTYÁN SÁNDOR: Nyr. 45: 141; PAPP LÁSZLÓ, Technikus argot. Bp., 1944. (a szótárban több tanári ragadványnév is szerepel); PARÁSZKA GÁBOR: Nyr. 44: 335; SCHÖBER: Nyr. 26: 190; ZSEMLEY OSZKÁR: Nyr. 30: 303. Ld. még a bűnözők álnevei között is a 10. lábjegyzetben.

Biztosabb adatok csak jóval későbbi időszakból állnak a rendelkezésünkre. Ezek elsősorban a bűnözők ragadványnevei közül kerülnek ki, hisz az írásbeliségben, a büntetőperек során leginkább ezek lejegyzésére volt szükség. A nevek általában a nagyobb bandák perirataiból kerülnek elő, hisz ezek bandák alkották azokat a kiscsoportokat, amelyekben a nevek egyáltalán létrejöttek.

Az első magyar tolvajnyelvi szójegyzék(ek)et tartalmazó iratok például több vásári tolvaj maguk között használt ragadványnevét megőrizték, bár a „Czagány Andras es Tarsai Balas Mihaly Görög Samuel Tsengeri Istvan Gyanus Tolvajok ellen” indított eljárás jegyzőkönyveiben (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Hajdúböszörményi Fióklevéltára IV. A. 505/e. 7. csomó. 1776. 14) inkább csak a falusi ragadványnevek jegyeit mutató adatokat találunk: *Sánta Szabó*, *Balás (Csorba) Mihály*, *Juhász (Csillag) Gyurka*, *Molnár (Szentmihályi) Gyuri*, *Pataki (Vicsori) Samu*. A ragadványnevekről legtöbbször csak azt tudjuk meg, hogy a zsványok használták („Bundás Pista, máskép a’ mint a’ Zfiványosok hívják Dám Szürös Pista”: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár IV. A. 9/cc. 63. doboz 13), a névadás indítékát ritkán említik („azért hívtuk *Bodornak* mert igen bodri haja van”: HBML. IV. A. 1018/d. 2. csomó). — Azzal a mai gyűjtéseknél is gyakori esettel is találkozhatunk, hogy különböző magyarázatokat adnak egy-egy név keletkezésére. A zsványok között *Czipó* Jóska néven ismert tolvaj — valódi nevét a bíróságnak sem sikerült megállapítania, az alább idézendő nagykállói iratban *Isó*, alias *Nagy*, alias *Kováts* Andrásként szerepelt, de többen *Szabó*, illetve *Hatházi* családnevűnek mondták — ragadványnevének keletkezéséről a következőket olvashatjuk: „Vald meg nem denem tégedet *Czipó* Andrásnak hívnak a’ *Siványok*, mert az ábrázatod is azt mutatya?” (SzabSzBML. IV. A. 9/cc. 63. doboz 2). *Varga Erzsók* vallomása szerint „azert híjak *CZipónak*, hogy az anyja *czipó* fűtő, de az igaz neve *Szabó Jófka*.” (uo. 7–8, ugyanígy: HBML. HbFl. IV. A. 505/e. 7. csomó. 1776. 14: 23a). *Czagány* András szerint a nevezett felesége volt cipósütő Debrecenben a *Várad* utcában (HBML. IV. A. 1018/d. 2. csomó). Egyes nevek eredetéről adatok híján csak bizonytalan feltevéseink lehetnek (például a bandavezér *Czagány* András *Konyás* (? < *konya* ’kajla’) nevééről), vagy még ezek sem, mint *Katona* István *Dám Szür* ragadványneve esetében (HBML. HbFl. IV. A. 505/e. 7. csomó. 15).

Korai szlengneveink összegyűjtése és feldolgozása mindenképpen fontos lenne, hisz a névtörténet számára nyújtandó adalékokon túl a szleng története és működése szempontjából is értékes információkat kaphatnánk.

11. A másik aktuális feladat a szleng—szlengnév és a szlengnév—hagyományos ragadványnév viszony tisztázása volna.

A szleng egy-egy típusának és a hozzá tartozó szlengnevek kapcsolatának egyértelmű bizonyítása csak nyelvi szinten lehetséges. Ezt a kérdést most csak nagyon röviden érintem, hisz egyelőre nem állnak rendelkezésünkre olyan adatok, amelyek alapján meghatározhatnánk, hogy a szleng a többi nyelvváltozat-

tól milyen nyelvi jellemzők különböztetik meg. Mivel a szleng ugyanazokkal a eszközökkel él, mint bármelyik más nyelvi rétegünk, a „szlengség” kimutatása csak bizonyos mennyiségi mutatókkal volna lehetséges (például az egyes képzők, szóalkotásmódok gyakorisága, jellegzetes mondatfűzési formák, szóképek stb.), melyek feltérképezésére a statisztikai feldolgozás volna a legalkalmasabb, ha volnának viszonyítási alapul használható köznyelvi vagy más nyelvi rétegből való felméréseink. Ezek híján csak szubjektív megállapításokat tehetünk.

Elsősorban a szóalkotásmódok, a „felhasznált” szlengszavak és a nevek stilisztikai sajátosságai utalnak a szlengnevek és a szleng kapcsolatára, s egyben ezek a vonások mutatják a szlengnevek eltérését a „hagyományos” ragadványnevektől. BACHÁT LÁSZLÓ például jó érzékkel, bár nem egészen pontosan ezt írja a szlengnevek keletkezésének motivációjáról és szóalkotásmódjáról: „A diákság körében ritkán hozott létre a megkülönböztetés szükségessége ragadványnevet, inkább a csúfolódó és bókoló hajlam. A névadási indítékok ugyanazok az iskolában is, mint a faluban, az egyes csoportok megterhelése azonban más és más. Falun szívesen neveznek meg valamilyen tulajdonságot melléknévvel, a diákság inkább főnevet használ, olyan dolog, tárgy, élőlény vagy személy nevét, amely hasonló tulajdonsággal rendelkezik. Pl. Bodrogolasziban egy Pásztor nevű ember a fatelepen lakik, a *Telepi* nevet viseli, a leánya azonban az iskolában a *Forgács* nevet kapta.” (MNYTK. 170. sz. 134).

A szleng és a szlengneveket összevetve bizonyára nem lenne nehéz az azonosságok kimutatása. A *Fridzsider* vagy a *Lükverc* diáknevet például ugyanolyan jellegű asszociációsor, összetett jelentésváltozás hozta létre, mint a katonai szleng *golyóstoll* ’törzsfőnök’ vagy *fácános* ’fogda’ jelentésű szavait¹³, és az alaki szóalkotás terén is könnyen találunk gyakoriságukban inkább a szlengre jellemző sajátosságokat, (például a képzők között a *-cek* (*Csocsek* < *Csorvási*, *Szacsek* < *Szatmári*; vö. ORSZÁGH: Nyr. 92: 335–6) vagy az *-ész* képző: vö. JUHÁSZ JENŐ: MNY. 28: 221–4).

12. A sort folytathatnánk további példákkal, amelyek erősítenék vagy gyengítenék az elmondottakat. Az viszont biztosnak látszik, hogy a szlengnevek státusának végleges tisztázásához, a magyar névrendszerben való elhelyezéséhez olyan további, az alkalmi megfigyeléseken túli vizsgálatok szükségesek, amelyek nemcsak a névhasználó közösség fajtája, valamint a gyűjtők és az adatközlők nyelvérzéke alapján ítélik meg ezeket a ragadványneveket, hanem objektív nyelvi tények segítségével is.

KIS TAMÁS

¹³ A *Fridzsider* nevet kellemetlen szájszagáról kapta viselője a következő gondolatmenettel: *lehelet* → *Lehel* hűtőszekrény → *fridsider* ~ *fridzsider*. A *Lükverc* név családnévből származik: *Gajdos* → *Galacsin* → *Galacsintűrő* bogár, amely hátrafelé halad → *rükverc* ~ *lükverc* ’hátra(menet)’. A *golyóstoll* asszociációsora: *törzsfőnök* ’katonai beosztás’ → ’indian főnök’ → ismert indian névtípus: *Fehér Toll* → *golyóstoll* (+ *golyós* ’bolond’); a *fácános-é*: a fogdában *foglyok* tartózkodnak → *fogoly* ’szabadságától megfosztott személy’ → ’fácánnal rokon madár’.